

УДК 343.102: 343.77

М. А. Грига
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ СЛІДІВ, ЩО УТВОРЮЮТЬСЯ НА МІСЦІ ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Сліди відіграють значну, а часом і вирішальну роль у формуванні доказової бази у провадженні, адже вони у реальних просторових і часових вимірах відображають індивідуально визначені об'єкти речової обстановки злочину. Значення слідів у цьому сенсі важко переоцінити, зважаючи на те, що будь-яке відображення – це інформація, тобто відомості, які усувають або зменшують невизначеність щодо окремих етапів злочинної діяльності. Тому будь-які матеріальні відображення у навколишньому середовищі можуть використовуватись у судовому пізнанні як надійні джерела доказової інформації.

Працюючи над удосконаленням наявних та розробляючи нові методи, способи і засоби виявлення, вилучення та дослідження слідової інформації, учені-криміналісти зробили істотний внесок не лише у розвиток науки криміналістики у цілому, а й у вирішення проблемних питань, що виникають у процесі розслідування злочинів у цьому напрямі. Зокрема, у межах цієї проблематики здійснювали дослідження такі визначні криміналісти, як: Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Г.Л. Грановський, А.В. Дулов, С.І. Зернов, В.А. Колесник, Ю.Г. Корухов, І.Ф. Крилов, В.К. Лисиченко, Н.П. Майліс, М.В. Салтевський, Г.А. Самойлов, М.Я. Сегай, Д.А. Турчин, Б.І. Шевченко, І.М. Якімов, Н.Я. Якубович та ін.

Для розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вивчення слідової картини, що утворюється на місці скоєння злочину, набуває особливого значення. Необхідно одразу відзначити, що, зважаючи на загальноприйнятий розподіл слідів на ідеальні (показання свідків) та матеріальні (сліди-відображення), у розгляданій категорії проваджень вкрай важливим є дослідження саме останніх. Ця теза зумовлена тим, що такі злочини зазвичай відбуваються поза межами населених пунктів (де здебільшого розміщуються об'єкти електроенергетики), а отже, часто за повної відсутності свідків. Отже, чи не єдиним джерелом інформації під час таких розслідувань виступають матеріальні сліди, виявлені на місці злочину. Варто також додати, що виявлення та вилучення слідів у таких провадженнях також може викликати значні ускладнення, адже вони можуть спотворюватись, по-перше, під впливом

атмосферних явищ (оскільки об'єкти електроенергетики зазвичай локалізуються на відкритому просторі); по-друге, під впливом часу, позаяк представники відповідних енергопідприємств можуть виявляти такі пошкодження через досить тривалий часовий проміжок.

Саме з цих міркувань *метою* статті є визначення комплексу матеріальних слідів-відображень, що утворюються на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, їх аналіз та класифікація.

Зазначимо, що деякі криміналісти досліджують сліди злочину як складник способу його вчинення, інші – відносять «слідову картину» до так званих похідних елементів або вбачають у цій категорії окремий елемент криміналістичної характеристики злочину. Нам видається найбільш обґрунтованою позиція тих учених, які розглядають слідову картину злочину у контексті вивчення способу його скоєння, оскільки ці поняття видаються нам взаємозумовленими. З одного боку, під час виявлення слідів злочину можна дійти висновку про реалізацію підозрюваним певного способу скоєння злочину, і навпаки, інформація про спосіб надає можливість визначити вектори та об'єкти пошуків.

Вивчення кримінальних проваджень за фактами умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики дало змогу серед матеріальних слідів, що виявляються здебільшого під час вчинення таких злочинів, виокремити такі групи: 1) матеріально фіксовані відображення – сліди рук, взуття, знарядь, транспортних засобів тощо; 2) предмети і речі, залишені злочинцями на місці події, – пакувальні матеріали (тара), окремі частини викраденого майна, знаряддя злочину, особисті речі; 3) мікрооб'єкти.

Як показує аналіз слідчо-судової практики, найбільш поширеним способом реалізації вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є відокремлення частин від цілого за допомогою різноманітних знарядь. Тому на місці скоєння злочину можуть залишатися такі групи слідів:

– *сліди натискання (удару)* – утворюються внаслідок зусилля, спрямованого на знаряддя, що тисне на поверхню, а також у разі нанесення ударів по ній. На певних металевих об'єктах

характерними ознаками злому з використанням знарядь ударної дії є сплющення, деформація, стиснення;

– *сліди розпилу (розрізу, розруб)* – виявляються у вигляді спилів, насічок, перекатів і трас лінійної чи дугоподібної форми від виїмок і виступів ріжучої кромки леза;

– *сліди свердління* – становлять наскрізні і глухі отвори у вигляді спіралевидних трас, задирок і шорсткостей металу;

– *термічні сліди* – утворюються внаслідок застосування газозварювального обладнання та локалізуються як безпосередньо в зоні дії на об'єкт, так і поза ним, на навколишніх предметах (поверхнях). Сліди, утворені в зоні термічного розрізу, являють собою напливи металу, шлаків, окалини, оплавлення металу, кольору мінливості (райдужні смуги). На навколишніх предметах утворюються сліди кіптяви [1, с. 76].

Варто зазначити, що під час вчинення умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики способами, що супроводжуються проникненням на об'єкт, виникають сліди на запірно-пломбувальних пристроях, пов'язані з порушенням їх цілісності. Так, характерними ознаками перекушування пломбувального тросу і металевих строп є втиснені сліди лез, зустрічне зрушення й ущільнення металу, Х-подібний профіль поверхні поділу або однобічне зрушення з ущільненням і клиноподібний профіль поверхні поділу, траси від дефектів крайок лез [2].

До матеріально фіксованих слідів належать також сліди рук, взуття, транспортних засобів, що є вкрай важливими для визначення кількості злочинців та напрямків їх переміщення. Крім того, за слідами рук людини за певних обставин можна встановити її стать, зріст, вік, функціональні особливості та особливі прикмети (шрами, відсутність пальця та ін.). Оскільки велика частина злочинів, що досліджуються, вчиняється за межами населених пунктів, а отже, на відкритому ґрунті, їхня слідова картина зазвичай містить велику кількість слідів взуття, за якими також іноді можливо визначити стать, вік особи, її особливості, встановити марку (модель) взуття [3, с. 251].

Окремої уваги у контексті досліджуваного питання заслуговують сліди транспортних засобів. Аналіз практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики показав, що здебільшого злочинці використовують різноманітні транспортні засоби для переміщення на місцевості та перевезення викраденого майна. Йдеться, зокрема, про: автомобілі (39,2%), мотоцикли (мопеди) (16,2%), велосипеди (14,4%), підводи (3,7%) тощо. Практиці відомі випадки, коли для перевезення демонтованих металевих кутників злочинець використав дитячий візок [4], а для перевезення викраденого трансформаторно-

го мастила – автоцистерну [5]. Сліди протекторів шин таких засобів можуть бути виявлені як безпосередньо на місці події, так і на прилеглих територіях та допоможуть ідентифікувати транспортний засіб, що їх залишив. Крім того, під час проведення огляду самого транспортного засобу на ньому (у ньому) також можуть бути виявлені численні сліди: часточки ґрунту з місця події, рештки викрадених складових частин об'єктів електроенергетики, пакувальні матеріали, спеціальне спорядження, знаряддя, інструменти тощо.

Другу групу слідів, що виявляються на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, утворюють предмети і речі, залишені чи випадково загублені злочинцями як безпосередньо на місці злочину, так і на території, що прилягає до нього. Такими предметами є:

– *знаряддя вчинення злочину* – механічного типу: ножівка по металу та полотно до неї, кусачки, ніж, дріль, болгарка, молоток, сокира, домкрат, кліщі-гострозубці, ножиці, розвідний ключ, круглогубці, викрутка, лопата, металевий фланець, мотопомпа, шланги (для злиття мастила). Для термічних розрізів злочинці використовують газозварювальний пальник, різак, електрозварку, автоген, керосиноріз, паяльно-зварювальні олівці. Для підйому на електроопору можуть застосовуватись електромонтажні кігті, спеціальний пасок та рукавиці;

– *залишки пошкоджених елементів об'єктів електроенергетики, пакувальні та ув'язочні засоби, їхні фрагменти* – пакувальна стрічка, плівка, дріт, мішки, пакети, каністри тощо;

– *особисті речі, випадково залишені на місці події*, – недопалки, запальнички, сірники, жувальні гумки (на яких можуть бути виявлені сліди прикусу), елементи одягу, гребінці, носові хустинки, чеки тощо [6, с. 150].

Мікрооб'єкти також входять до комплексу слідів, що залишаються в місцях вчинення і приховування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Крім того, вони можуть бути виявлені на одязі, засобах вчинення злочину та транспортному засобі злочинців. До таких слідів належать мікрочастинки (стружка, ошурки) пошкоджених елементів об'єкта електроенергетики (які можуть бути виявлені у транспортному засобі, на знарядді злочину, одязі або взутті злочинця) або ж сліди-відшарування із самого знаряддя, які залишаються на місці скоєння злочину. У цю групу входять також запахові сліди та сліди біологічного походження: волосся, сечі, слини, крові. Такі сліди, крім іншого, надають можливість встановити терміни перебування злочинців на місці події, а отже, і час вчинення.

Як уже зазначалося, скоєння злочинів, що вивчаються, супроводжується використанням різноманітних інструментів. Варто відзначити, що злочинці не завжди мають достатні навички їх застосування, а крім того, перебувають у стані

нервового збудження, викликаного обстановкою скоєння злочину. У зв'язку з цим досить часто мають місце різного роду травмування (у тому числі ті, що супроводжуються кровотечею), а у деяких випадках – і летальний результат.

Приклад. 03 жовтня 2013 р. близько 22 год. 30 хв. обвинувачений ОСОБА_2 разом з ОСОБА_3 прибули на поле, що неподалік с. Кутин Заріченського району Рівненської області для того, щоб демонтувати і викрасти електродроти. ОСОБА_3 за допомогою електромонтажних кігтів піднявся на дерев'яну електроопору та за допомогою металевих щипців почав від'єднувати електродріт. При цьому електроопора розкололася та ОСОБА_3 загинув на місці [7].

Крім вищерозглянутих груп слідів, що утворюються на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, хотілося б окремо зупинитися на слідах, виявлення та дослідження яких, на нашу думку, являють особливу актуальність під час розслідування зазначених злочинів. Йдеться про сліди, які свідчать про груповий характер скоєння таких злочинів. Вивчення практики розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики засвідчило, що їх більшість (68,1%) вчиняється саме за попередньою змовою групою осіб і, крім того, під час розслідування підозрювані намагаються приховати цей факт, оскільки він впливає на кваліфікацію злочину. Отже, під час проведення огляду місця події необхідно звертати увагу на сліди перебування декількох злочинців на місці вчинення злочину. Зокрема, про скоєння злочину групою осіб можуть свідчити виявлені на місці події сліди рук, ніг та інших частин тіла людини, що різняться за розміром, характером розміщення на предметах та місцевості тощо. Так, під час виявлення слідів пальців рук звертають увагу на їх взаємне розміщення та розбіжності у розмірах і малюнку папілярних візерунків. Аналогічним чином досліджують та оцінюють сліди ніг (взуття) на місці події.

Доволі інформативними у цьому аспекті є також сліди паління: недопалки різних марок цигарок, розбіжності у способі їх прикусу, гасіння, манері докурювати до кінця чи залишати недопалок певної величини – все це може свідчити про належність слідів різним особам [8, с. 151, 152].

Крім того, про скоєння злочину групою осіб можна судити за розміром, кількістю, габаритами, масою та обсягом викраденого. Про це можуть свідчити також сліди переміщення (пересування) громіздких або важких предметів, що не під силу зробити одній людині. Доцільно здійснювати також аналіз знарядь та засобів, що застосовувались під час злочину (важкі та габаритні пристрої для різання металу, знаряддя зламу, демонтажу тощо).

Зважаючи на виняткове значення якісного та ефективного дослідження слідів, що виявляються

на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, особливо важливим видається залучення спеціаліста під час вилучення матеріалів (зразків) для експертного дослідження. Так, В.В. Ціркаль стверджує, що під час відбирання зразків речовин, рідини, сировини і готової продукції, як правило, має залучатися відповідний спеціаліст. Залежно від призначеної експертизи таким може бути хімік, біолог, товаровознавець певного профілю, інженер-технолог тощо. Спеціаліст допоможе слідчому визначити мету і завдання експертизи, з'ясувати, які речовини і предмети можуть бути порівняльними зразками, їх кількість [10, с. 128].

Нормативно закріплено, що інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображення даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього; надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення [11].

Таким чином, вивчення інформації про подію злочину завжди здійснюється опосередковано, за залишеними слідами. Закріплені у відповідних процесуальних документах відомості про сліди злочину стають джерелами судових доказів і дають можливість отримати необхідну криміналістично значущу інформацію про способи готування, вчинення і приховування злочину. Ретельний аналіз та дослідження слідової картини, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, у цьому аспекті набуває особливого значення і, без перебільшення, є однією з умов ефективного розслідування такого виду злочинів, оскільки такі злочини часто відбуваються у віддаленій від населених пунктів місцевості за повної відсутності свідків.

Література

1. Хрусталева В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. Санкт-Петербург : Питер, 2003. С. 74-76.
2. Чугунов А.М., Морозов Б.Н. Запорно-пломбировочные устройства и их криминалистическое исследование : учебно-справочное пособие. Саратов : СЮИ МВД России, 2001. С. 74.
3. Шурашкевич В.М. Слідова картина, що утворюється на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 2. С. 250-253.

4. Рішення Криворізького районного суду Дніпропетровської області у справі № 195/430/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39296157>.

5. Рішення Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області у справі № 437/5910/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39912566>.

6. Шурашкевич В.М. Особливості огляду місця події при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Ужгород, 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 148-151.

7. Рішення Заріченського районного суду Рівненської області у справі № 561/983/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35896054>.

8. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : науково-практичний посібник / За ред. Н.І. Клименко. Київ : ЮрІнком Інтер, 2005. 216 с.

9. Ціркаль В.В. Одержання деяких видів зразків для експертного дослідження з участю спеціалістів. *Право України*. 2003. № 2. С. 127-130.

10. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17/page>.

Анотація

Грига М. А. Класифікація слідів, що утворюються на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. – Стаття.

У статті розглядаються матеріальні сліди, що найчастіше виявляються на місці вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Підкреслюється виняткове значення дослідження таких слідів у подібних провадженнях в умовах неочевидного характеру більшості зазначених діянь. Звертається увага на ускладнення, пов'язані з пошуком та вилученням таких слідів, що виникають внаслідок спотворення слідової картини злочину внаслідок того, що виявлення відповідних пошкоджень об'єктів електроенергетики представниками енергопідприємств відбувається у значному часовому відриві від події злочину, що призводить до втрати важливої криміналістично значущої інформації. Крім того, сліди зникають та видозмінюються під впливом атмосферних явищ з урахуванням розміщення більшості об'єктів електроенергетики на відкритому просторі.

Пропонується класифікація таких слідів на три групи: матеріально фіксовані відображення (сліди рук, взуття, знарядь, транспортних засобів тощо); предмети і речі, залишені злочинцями на місці події (пакувальні матеріали (тара), окремі частини викраденого майна, знаряддя злочину, особисті речі); мікрооб'єкти. В межах дослідження кожної з представлених груп слідів

окреслюється інформація, яку можна отримати під час їх дослідження.

Зважаючи на частий груповий характер вчинення досліджуваних злочинів, акцентується увага на значенні слідів, що свідчать про вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики кількома особами. Надається характеристика таких слідів.

Обґрунтовується необхідність залучення спеціалістів для виявлення та вилучення слідів з місця події з метою якісного та ефективного проведення подальших експертних досліджень.

Ключові слова: умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, сліди, класифікація, дослідження, інформація.

Summary

Hryha M. A. Classification of traces formed at the site of deliberate damage to electric power objects. – Article.

The article discusses the material traces that are most often detected at the site of deliberate damage to electric power objects. It is emphasized the importance of studying such traces in proceedings in the non-obvious nature of the overwhelming majority of these acts. Attention is drawn to the complications associated with the search and seizure of traces resulting from the distortion of the trace picture as the detection of the corresponding damage to the objects of the power industry by the representatives of the energy companies takes place in a significant time interval from the crime event, which leads to the loss of an important forensic significance information. In addition, traces disappear and change under the influence of atmospheric phenomena, taking into account the location of the overwhelming majority of electric energy objects in the open space.

It is proposed to classify the trace data into three groups: materially fixed reflections (traces of hands, shoes, guns, vehicles, etc.); objects and things left by the criminals at the scene of the event (packaging materials, certain parts of the stolen property, tools of the crime, personal belongings); microobjects. Within the research of each of the presented groups of tracks, the information that can be obtained during their research is outlined.

Given the frequent group nature of the commission of the crimes under investigation, emphasis is placed on the significance of traces indicating intentional damage to electric power objects by several individuals. The characteristics of such tracks are given.

The necessity of attracting specialists for detecting and removing traces from the scene of the event is substantiated with the aim of qualitative and effective conducting of further expert research.

Key words: deliberate damage to electric power objects, traces, classification, research, information.